

Maciej Mikuła

Weichbild magdeburski w rękopisie Biblioteki Jagiellońskiej nr 4405

1. Przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej rękopis tzw. Żegoty Paulego opatrzony sygnaturą 4405 był przedmiotem badań Stanisława Estreichera¹. W swym artykule opublikowanym przed niemal dziewięćdziesięciu laty skupił się autor przede wszystkim na ortylach magdeburskich, stanowiących jedną ze składowych tego interesującego manuskryptu. Jest on ciekawy również z perspektywy badań nad *Weichbildem* magdeburskim (*Ius municipale Magdeburgense, Das Sächsische Weichbildrecht*). Zawiera bowiem kopię wersji sandomierskiej tłumaczenia łacińskiego, a dokładniej, wedle kategorii zaproponowanych przez Zygfrйда Rymaszewskiego, *versio Sandomiriensis I*. Jest ona bardzo zbliżona do najstarszego zachowanego rękopisu tej grupy, za jaki należy uznać rękopis Kapituły Gnieźnieńskiej nr 104². Tym, co jednak nadaje temu rękopisowi szczególny charakter, są glosy marginalne, wprowadzone prawdopodobnie na początku wieku XVI przez jednego komentatora. Poniższe analizy ograniczam wyłącznie do tekstu *Weichbildu* wraz z przysięgą żydowską, pozostawiając poza refleksją dodatki z *Traktatu o ustroju Magdeburga*, zamieszczane w rękopisach wersji sandomierskiej zazwyczaj po przysiędze żydowskiej. Warto nadmienić, że *Traktat o ustroju Magdeburga* był wkomponowany bezpośrednio w treść *Weichbildu* w wersji wulgaty³.

147

2. Zgodnie z ustaleniami S. Estreichera ów rękopis składa się z dwóch części. Pierwsza, XV-wieczna, obejmuje dwa większe pomniki prawa, to jest łacińską redakcję ortyli magdeburskich (k. 11–88) oraz *Weichbild*

¹ S. Estreicher, *Nieznane teksty ortyli magdeburskich*, [w:] *Studia staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera*, Kraków 1928, s. 112–126. Wykaz skrótów stosowanych w artykule zob. bibliografia.

² Problem autorstwa rękopisu Gn. zob. Zygfryd Rymaszewski, *Łacińskie teksty Landrechtu Zwierciadła Saskiego w Polsce. Versio Vratislaviensis, versio Sandomiriensis*, Łaski, Łódź 1985, s. 9–70, przyp. 31 s. 76–77.

³ P. Laband, *Magdeburger Rechtsquellen*, Königsberg 1869, s. 32 i n., zwłaszcza s. 34–37.

magdeburgski (89–107v), oba wpisane tą samą ręką⁴. Wybitnie praktyczny charakter rękopisu, nakierowany na stosowanie go w krakowskiej praktyce prawnej, potwierdzają zamieszczone na k. 10 ekscerpty z najważniejszych – z perspektywy prawa sądowego XIV-wiecznych aktów prawnych miasta Krakowa – wilkierzy i przywilejów z lat 1336, 1342, 1358 i 1363⁵. Tą samą ręką co owe ekscerpty wpisano 20 artykułów zawierających kompendium prawa niemieckiego (k. 5v–9). Jak stwierdził S. Estreicher, widnieje ono także w rękopisie Działyńskich I (Biblioteka Kórnicka, rkps 801), Anna Łosowska z kolei zidentyfikowała je w *Liber legum*⁶ (Archiwum Państwowe w Przemyślu, rękopis nr 428). Uzupełniwszy wspomniane źródła o rejestr ortyli (k. 1–5r) oraz o dopiski na k. 89v (reguły oraz dwie recepty) powstaje XV-wieczny użytkowy zbiór prawa, zawierający najważniejsze z perspektywy krakowskiej miejskiej praktyki prawnej akty prawne. Co istotne, zbiór ten nie zawiera *Zwierciadła saskiego*, a zatem użytkownicy kompilacji nie uznawali za konieczne uwzględnienia tego pomnika. Stanowi to argument za ferowaną jeszcze przez Stanisława Kutrzebę tezę, iż to *Weichbild* magdeburgski odgrywał donioślejszą rolę w miejskiej praktyce prawnej niż *Zwierciadło saskie*⁷. Jest to moim zdaniem pogląd trafny, zwłaszcza dla okresu sprzed upowszechnienia się zaopatrzonego w głosę obszernego wydania *Zwierciadła* w układzie Mikołaja Jaskiera⁸. Dane zawarte w głosie zapewne zwiększyły znaczenie *Zwierciadła* względem *Weichbildu* w epoce nowożytnej. Ponadto wulgata *Weichbildu*, na której bazował Jaskier, pozbawiona była licznych przepisów występujących w niemieckim tzw. układzie Konrada z Opola i bazującej na nim średnio-wiecznej *versio Sandomiriensis*.

Charakterystykę rękopisu BJ 4405 prowadzę porównawczo względem rękopisu Gn. jako najstarszego zachowanego tekstu *Weichbildu* w thu-

⁴ S. Estreicher, *Nieznane teksty...*, s. 118–122.

⁵ Repertorium zob. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, Aneks II; analiza przepisów z zakresu prawa spadkowego M. Mikuła, *Statuty prawa spadkowego w miastach polskich prawa magdeburgskiego (do końca XVI wieku)*, „Z Dziejów Prawa” 2014, t. VII (XV), s. 33–63.

⁶ A. Łosowska, *Kolekcja liber legum i jej miejsce w kulturze umysłowej późnośredniowiecznego Przemyśla*, Warszawa–Przemyśl 2007, s. 210.

⁷ S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. II, Lwów–Warszawa–Kraków [1925], s. 208–211.

⁸ W zakresie prawa karnego ustalenia M. Mikołajczyka wskazują, że w uzasadnieniach wyroków kryminalnych w okresie nowożytnym na *Zwierciadło* powoływano się znacznie częściej niż na *Weichbild*. M. Mikołajczyk, *Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI–XVIII wieku*, Katowice 2013, s. 473–475 [Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2979]. Zob. także G. M. Kowalski, *Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce XVI–XVIII w.*, Kraków 2013, s. 145 i n., s. 173–174.

maczeniu łacińskim Konrada z Sandomierza. Należy jednak uwzględnić następującą okoliczność. Rękopis Gn. nie jest tekstem obejmującym pełny przekład niemieckiego tzw. układu Konrada z Opola. Inne rękopisy należące do *versio Sandomiriensis I* zawierają fragmenty opuszczone w Gn. Jeśliby zatem założyć, że Gn. jest wierną kopią (albo nawet autografem) Konrada z Sandomierza, należałoby przyjąć, że w późniejszym okresie osoba dysponująca tekstem niemieckim wprowadziła uzupełnienia do kopiowanego przez siebie rękopisu łacińskiego. Innym rozwiązaniem jest przyjęcie, że Konrad z Sandomierza uwzględnił cały tekst niemiecki, a jedynie kopista Gn. pominął niektóre fragmenty. Wybór jednego z rozwiązań i jego uzasadnienie odkładam do odrębnego opracowania.

Pierwszą obserwacją jest generalna zbieżność układu treści Gn. i BJ 4405. Występują tylko trzy różnice. W rękopisie BJ 4405 pominięty został art. 38, dotyczący sprzedaży konia. Brak ten jest niezrozumiały, zapewne pominięcie było przeoczeniem kopisty rękopisu BJ 4405. Takie przypadki nieuwagi zdarzały się, czego przykładem może być dwukrotne skopowanie w rękopisie floriańskim art. 7 *Weichbildu* (St. Florianstift Austria, sygn. IX/551). Druga różnica polega na zamianie kolejności art. 96 i 97 w Gn. 104 (w BJ 4405 to odpowiednio 96 i 95). Także trzecia różnica to zamiana kolejności artykułów – art. 102 i 103 w Gn. 104 (w BJ 4405 to odpowiednio 102 i 101). Trzy różnice kompozycyjne to niewiele, zważywszy na liczne zmiany występujące w innych zachowanych rękopisach łacińskich stosowanych na ziemiach polskich.

Elementem często zmienianym przez kopistów były rubryki streszczające artykuł⁹. Było to w zasadzie jedyne miejsce, które kopiści mogli swobodnie modyfikować. W przypadku BJ 4405 w stosunku do rękopisu Gn., 37 rubryk zostało niezmienionych lub zmiany były marginalne. 24 rubryki kopista istotnie przerobił. 14 artykułów uzyskało zupełnie nowe rubryki. Modyfikacja przez odcięcie części tekstu wystąpiła w 33 przypadkach. By nie nużyć czytelnika nadmierną liczbą wyliczeń statystycznych warto jeszcze odnotować, że w przypadku zupełnie nowych tytułów, czterokrotnie kopista wprowadził nowy zapis dla wyrażenia tej samej treści co w Gn., a w ośmiu rubrykach celem kopisty było skrócenie zapisu. Tylko w jednym (art. 33) poszerzył on zakres informacji – w brzmieniu z Gn. dowiadujemy się tylko, że artykuł dotyczy dwóch osób, które wzajemnie się zraniły. Kopista BJ 4405 dodał ponadto trafnie, że zranienie nastąpiło przy użyciu sztyletu i miecza. Z kolei ostatni przypadek polegał na zupełnie błędnym zatytułowaniu artykułu. Artykuł 93

⁹ W. Uruszczak, M. Miś, *Referat Adama Vetulaniego na posiedzeniu Zespołu wyłonionego przez Komitet Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk dla opracowania planu wydawnictwa historyczno-prawnych*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, t. VII, z. 3, s. 538.

(w Gn. 94) poświęcony był składowym gerady. Tymczasem kopista zrezygnował z trafnego opisu występującego w Gn. *De supelletii feminarum* i wprowadził *De iuramento incolatum*, co jest treścią przepisu kolejnego. Co istotne, ów kolejny artykuł opatrzył tylko stwierdzeniem *De eodem* – być może zreflektował się zauważywszy pomyłkę, której ostatecznie nie poprawił. Podsumowując można uznać, że kopista dążył do uzyskania zwięzłości i lapidarności rubryk.

Różnice w brzmieniu artykułów są minimalne. We wcześniejszym tekście prezentowałem możliwe typy różnic na podstawie analizy porównawczej art. 60 poświęconego geradzie w kilku rękopisach i Statucie Łaskiego¹⁰. W porównaniu tym w przypadku BJ 4405 nie stwierdziłem żadnych różnic merytorycznych, a modyfikacje sprowadzały się do dwókrótnej zmiany kolejności wyrazów, nie pociągających za sobą żadnych modyfikacji treści przepisu, oraz na opuszczeniach spójników typu *et* w miejscach, w których można umieścić przecinek. Przyglądając się całościowo analizowanemu rękopisowi można potwierdzić, że kopista był zasadniczo wierny pierwowzorowi, którym był niewątpliwie rękopis niemal identyczny z Gn. Na dowód tego poniższa tabela wskazuje na typy różnic względem Gn. w pierwszych ośmiu artykułach. Pomijam tutaj kwestie ortograficzne w pisowni nazw własnych oraz typu *com-* / *con-*, *b/p* (przykładowo *optinuit/obtinuit*), uzupełnienie *h* itp.

150

Kopista najczęściej wprowadzał zmiany, które nie pociągały za sobą żadnych istotnych różnic w tekście. Na łącznie 44 wyodrębnionych modyfikacji tylko w jednym przypadku można mówić o zmianie merytorycznej. Kopista pominawszy dwa wyrazy zmienił wymowę poniższego fragmentu: „*Insuper ~~liber~~ esse debet et legitime natus de terra*”. W pozostałych przypadkach są to nieznaczące zmiany gramatyczne, szyku wyrazów i przede wszystkim modyfikacje polegające na wprowadzeniu wyrazów synonimicznych (50%). Grupa zmian synonimicznych obejmuje przypadki zarówno wymiany wyrazów typu *et/ac* czy *vel/seu*, jak i zmianę pisowni liczebników (w Gn. słownie, w BJ 4405 liczebniki rzymskie). W trzech przypadkach kopista dopisał krótkie fragmenty wyjaśniające, przykładowo w art. 2: „*convicti detenti fuerint seu devicti*” (zaciemnione fragmenty zostały dodane przez pisarza).

¹⁰ M. Mikuła, *Modyfikacje łacińskich tekstów Weichbildu magdeburgskiego a ewolucja prawa w średniowiecznych miastach polskich. Uwagi wstępne*, „Acta Iuridico-Historica Pilsnensia” 2012–2013 [druk: 2014; red. V. Knoll], s. 146. Zob. także porównania redakcji tego artykułu z wykorzystaniem rękopisu BJ 169 (niemiecki układ Konrada z Opola), rękopisu z Zakładu im. Ossolińskich nr 832/II oraz Statutu Łaskiego, opracowane przez F. Bischoffa w: *Beitrag zur Geschichte des Magdeburgerrechts*, „Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe” 1865, Bd. 50, H. 4, s. 363–364.

Tabela. Typy i liczba różnic w art. 1–8 rękopisu BJ 4405 względem Gn.

Art.	Zmiana miejsca	Pominięcie celem skrócenia	Zmiana gramatyczna	Synonimy	Dłuższe zmiany, sens zachowany	Dodanie celem objaśnienia	Dodanie nieistotne	Zmiana znaczenia
1	1	2	2	5	–	–	–	–
2	1	1	1	5	1	1	–	–
3	–	–	–	1	–	–	1	–
4	–	–	–	4	–	2	–	–
5	1	–	1	3	–	–	1	–
6	–	1	–	1	1	–	–	1
7	1	–	1	1	–	–	–	–
8	–	–	1	2	–	–	–	–

Źródło: oprac. własne.

Jak już wyżej wspomniałem, najistotniejsze znaczenie mają późniejsze uzupełnienia wprowadzane w interlinii lub na marginesie. Wszystkie zostały wpisane jedną ręką, zapewne na przełomie XV i XVI w. Pomijam tutaj uzupełnienia polegające na dopiskach wyrazów bliskoznacznych, synonimów lub spójników, także pojedynczych terminów¹¹, skupiając się na dłuższych frazach. Jest ich łącznie dziewięć. Warto poddać je bliższej analizie. Tekst glosy został zaznaczony w ostrych nawiasach na górnej interlinii.

151

Glosa I.

<consul a consulendo vel a iudicando nam et hoc consules veteres vocantur [a] ad [h]uc remanet illud rogat bonum consulis et bonum iudicialis>

^a zniszczony fragment karty

¹¹ Niekiedy proponując zamianę wyrazów, komentator nie skreślał pierwotnego tylko obtaczał go ramką. Tak przykładowo w art. 55, w którym termin *recompensam* (niewystępujący zresztą w Gn.) obwiodł ramką, wpisując obok *responsivam*: „fideiussorie cautionem fecerit comparere et non comparuerit ad iustam [recompensam] <responsivam>”. O ile zatem w pierwotnej wersji w BJ 4405 kopista sugeruje, że chodzi o słuszne wynagrodzenie, to komentator mówi o słusznej odpowiedzi, który to termin może w tym kontekście obejmować także wynagrodzenie.

Pierwszy wpis, otwierający, komentator umieścił na brzegu górnego marginesu na karcie zawierającej art. 1 i 2 *Weichbildu*. Przepisy te zostały poświęcone kompetencjom rajców. Zniszczenie brzegów rękopisu uniemożliwia pełne odtworzenie wpisu. Komentator wspominał starych rajców (*consules veteres*), którzy złożyli urząd na rzecz rajców urzędujących. Ich powoływanie do gremiów decyzyjnych i sądowych uzasadniał troską o właściwe administrowanie i wyrokowanie. Jest to niewątpliwie ślad praktyki krakowskiej, która zresztą w I połowie XVI w. wywoływała napięcia między rajcami starymi i urzędującymi. By im zaradzić, w latach trzydziestych tego stulecia wydane były trzy wilkierze, dotyczące m.in. zagadnień prestiżowych¹².

Glosa II.

[14] Si aliquis ducit uxorem et si vir de hac luce discedit, uxor nichil habet in suis bonis nisi sibi dederit pro dotalicio aut vite provisione pro sua ^{<vite} provisionem aut dotalicio nulla mulier hereditarie observare potest, sed cum moritur ad heredes revertitur sui mariti> vita in iudicio banito. – –

152 Dopisek komentatora na dolnym marginesie w miejscu zakończenia pierwszej szpalty tekstu miał charakter wyłącznie informatywny – nie było to uzupełnienie artykułu, a jedynie wyrażenie zawartej w nim zasady ogólnej.

Glosa III.

[17] Nemo masculus nec ulla mulier possunt in lecto egritudinis de suis bonis alicui ultra tres solidos dare absque heredum consensu. ^{<et alibi additur,} nec mulier sine consensu viri>

Dopisany przez komentatora fragment, potwierdzający zależność żony w darowaniu majątku na łożu śmierci nie tylko od woli spadkobierców, ale także wyraźnie od woli męża, należy do kluczowych w ustaleniu wersji i filiacji tekstów *Weichbildu* magdeburskiego. Nie ma tutaj miejsca na podjęcie tego wątku, dość stwierdzić, że brak tego fragmentu w podstawowym tekście w rękopisach Gn., częstochowskim (AJG II–3), floriańskim (IX/551), Działyńskich I (Biblioteka Kórnicka sygn. 801), przemyskim (Archiwum Państwowe w Przemyśle, sygn. 428), Biblioteki Narodowej (BN 3068 III), BJ 4405 i lipskim (Biblioteka Uniwersytetu Lipskiego Albertina, 951b), przy

¹² J. Bieniarzówna, *Walki o demokratyzację*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. II, *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, red. J. Bieniarzówna, J. Małecki, Kraków 1979, s. 59–60.

czym w tych dwóch ostatnich pojawia się w postaci interpolacji. Z kolei fragment ten widnieje w podstawie tekstu w rękopisach BJ 169 (rękopis dla rady miasta Krakowa), BJ 168 (rękopis Sądu Wyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Królewskim w Krakowie), żagańskim (rękopis Uniwersytetu Wrocławskiego II Q 4), Działyńskim IV (Biblioteka Kórnicka sygn. 800), a także w Statucie Łaskiego, druku Mikołaja Jaskiera (art. 65) i wersji Pawła Szczerbica (art. 65.2)¹³. Widoczne są zatem wyraźnie dwie grupy tekstów, przy czym w przypadku BN 3068 III i 951b nastąpiło uzupełnienie braku występującego w niemieckiej podstawie układu Konrada z Sandomierza pod wpływem lektury rękopisu z grupy II.

Glosa IV.

[41] Si debet vir producere super proprium alterius metseptimus aut mettercius hoc facere oportet cum possessis hominibus qui iudicio astare solent et domicilia habentibus in iudicio supradicto. Sin autem debet vir persoluta debita protestari super proprietatem alicuius hoc esse iterum <debet> possessi homines domicilia habentes <in eodem iudicio> si hoc in iudicio non viderunt nec in iudicio fuerit confirmatum. <In nullis causis presencio conventi seu empti, possunt esse testes quia sine possunt eici.>

153

Przepis przewidywał dwa tryby dowodzenia w procesach dotyczących w szczególności długów. Świadkowie o określonych cechach osobistych wymagani byli wtedy, gdy uiszczenie długu nie nastąpiło przed sądem. Komentator swym uzupełnieniem potwierdzał tę zasadę.

Glosa V.

[45] – Sin aut hereditaria [aut] censualia bona fuerint, extunc sue uxori dare non potest absque heredum vel dominum proprietatis consensu in cuius bonis sunt. Si vir mercimonia aut bona mobi[k. 96v]/lia habuerit quod cum bonis emerit eisdem <successoriis paterna successionem hoc sue uxori dare non poterit nisi> in iudicio banito coram iudice et scabinis. Sin autem vir habuerit bona mobilia aut mercimonia que sibi propriis laboribus ac prospera fortuna accreverunt cum sua uxore, que potest dare in valitudine vite sue cuicunque placet cui<us>libet sine contradicione.

¹³ Mikołaj Jaskier, *Iuris Municipalis Maideburgensis Liber vulgo Weichbild nuncupatur...*, Cracoviae MDXXXV, k. 47; Paweł Szczerbic, *Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. G. M. Kowalski, Kraków 2011, s. 214 [Bibliotheca Iagiellonica. Fontes et Studia, 20].

Omawiany przepis normował zasady alienacji, w tym przez męża na rzecz żony, dóbr rodowych i nabytych oraz problem zgody spadkobierców na te alienacje¹⁴. Cytowany wyżej fragment przepisu przewidywał zasady zbycia dóbr dziedzicznych lub czynszowych (koniecznie za zgodą dziedziców lub właściciela nieruchomości) oraz towarów i ruchomości zakupionych ze środków pochodzących z, jak należy wnioskować, dóbr rodowych względnie czynszowych (przed sędzią i ławnikami). Dal-szy fragment wyjaśnia, że alienacja towarów i ruchomości nabytych i wypracowanych w małżeństwie nie wymagała niczyjej zgody. Komentator uciał spekulację nad pochodzeniem dóbr, z których nabyte zostały towa-ry i ruchomości wskazując, że chodzi o zakup z dóbr dziedzicznych po ojcu („*bonis successoris paterna successione*”). Jest to fragment przepisany z innego rękopisu, obejmującego także ekstrawaganty.

Glosa VI.

154 [52] Si vir vulneratus ad iudicium cum clamore decuctus fuerit in facto manifesto et si ita inbecillis aut debilis fuerit quod per tutorem ipsum querulari oportet, per^a prolocutorem per sententiam petat, extunc tali modo sua procedat querimonia: „Domine iudex si me huic vulnerato dedistis pro advocatione, extunc in sententia requiro, si per iusticiam ab aliquo insidias pati debeam quod iure tereri [s] <teneri> debeam aut sustinere cum suam causam propter iuris exigenciam teneo”. Tunc sibi diffinitur quod non. Tunc sibi petat correccionem. <ut si ipsum in aliquo neglexerit pro se corrigere poterit per se ipsum aut alium> Cum optinuerit [^b], tunc petat colloquium pro consilio et cum colloquium habuerit, tunc requiratur qualiter suam querelam inchoare debeat – –

^a wyraz trafnie oznaczony przez komentatora jako wadliwy, per dodał od siebie pisarz podstawy tekstu zniekształcając sens tego fragmentu, zgodne z którym po-winno chodzić o żądanie ustanowienia pełnomocnika, a nie żądanie wnoszone przez pełnomocnika; ^b correctionem – wyraz pominięty przez autora podstawy, a występujący w innych rękopisach wersji

Bardzo obszerny art. 52, wyżej zacytowany tylko w swym początko-wym fragmencie, poświęcony był skardze o zadanie ran. Zraniona zo-stała osoba niepełnosprawna lub niedorozwinięta, która potrzebowała

¹⁴ Z. Rymaszewski, *Prawo blizszości krewnych w polskim prawie ziemskim do końca XV wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 176; W. Ogris, Ch. Neschwara, *Erbenlaub*, [w:] *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 2. wydanie, t. I, Berlin 2008, szpalty 1360–1361.

pełnomocnika. Nie jest jasne, dlaczego w przepisie przewidziano etap odmowy ustanowienia owego *advokata* (w rozumieniu pełnomocnika, w rękopisie Działyńskich IV wprost jest mowa o *prolokutorze*). W każdym razie następuje po nim żądanie korekty rozstrzygnięcia w tym względzie, co ostatecznie zostaje uwzględnione. Dopiska komentatora zdaje się wyjaśniać, że owa odmowa sądu i możliwość korekty wynika z jakiegoś niedbalstwa tegoż postulowanego pełnomocnika.

Glosa VII i VIII.

BJ 4405 art. 95 in initio	Oss. 832 art. 122 in fine	II Q 4 art. 95 in fine	Statut Łaskiego art. 103
Consules si iuramentum unius viri receperint quod secundum iustam summam civitatis et statutum, consuetudinem exactionis dedisset, et si tunc post mortem illius iurantis plura bona sub ipsius possessione fuerint inventa, quam exactionata fuisset, illa bona consules non habent recipere, sed ipsius defuncti heredes, nisi aliquis heredum denegata eadem bona coram iudicio vel <u>sedenti</u> consilio recipere abrenunciasset, extunc ipsa bona consulibus pro utilitate civitatis permanent quemadmodum arbitratur seu per arbitrum dimissum est.	Consules si unius viri iuramentum receperint quod secundum iustam summam civitatis et statutum, consuetudinem exactionis dedisset, et si tunc post mortem ^[a] iurantis plura bona sub ^[k. 10v] ipsius possessione fuerint inventa, quam exactionata fuisset, illa bona consules non habent recipere, sed ipsius defuncti heredes, nisi aliquis heredum denegata eadem bona coram iudicio vel <u>sedente</u> consilio recipere abrenunciasset, extunc ipsa bona consulibus pro utilitate civitatis permanent quemadmodum arbitratur.	Consules si iuramentum unius viri recipient quod iuste secundum civitatis statuta, consuetudinem exactionem dedisset, et si tunc post mortem illius iurantis plura bona sub ipsius possessione fuerint inventa, quam peractionata fuisset, illa bona consules non habent recipere, sed ipsius defuncti heredes nisi aliquis heredum eadem denegata bona coram iudicio vel <u>sedenti</u> consilio recipere abrenunciasset, extunc ipsa bona consulibus pro utilitate civitatis permanent quemadmodum arbitratur.	Consules si iuramentum unius viri recipient , quod iuste secundum civitatis statuta et consuetudinem exactionem dedisset, tandem vero post mortem illius iurantis plura bona sub ipsius possessione fuerint inventa, quam peractionata fuissent, illa bona consules non habent recipere, sed ipsius defuncti heredes, nisi aliquis heredum eadem denegata bona coram iudicio vel <u>sedenti</u> consilio recipere abrenunciasset, et tunc ipsa bona consulibus pro utilitate civitatis permanent quemadmodum arbitratur et laudum civitatis disponit.

^a brak illius

BJ 4405 art. 96 in initio	Oss. 832 art. 123	II Q 4 art. 96 in fine	Statut Łaskiego art. 104 in fine
Actor eciam reum pro iuramentis premissis causa dei vel petitionis hominum mittere voluerit absolutum , extunc iudici eciam competit ad hoc dare suam voluntatem, et si suum consensum noluerit adhibere, tunc actorem iuramenta accipere oportebit vel iudici demeretur in pena octo solidorum et non plus pro causis singulis.	Actor etiam si reum pro iuramentis premissis causa dei vel petitionis hominum dimittere voluerit absolutum , extunc iudicia eciam competit ad hoc dare suam voluntatem, et si suum consensum noluerit [1] adhibere, tunc actorem iuramenta oportebit accipere vel demeretur iudici in pena octo solidorum et non plus pro causis singulis specialiter quod concivis .	Actor etiam si reum pro iuramentis premissis causa dei vel petitionis hominum proborum mittere absolutum , extunc iudici eciam competit ad hoc dare suam voluntatem, et si suum consensum noluerit adhibere, tunc actorem iuramenta recipere oportebit vel iudici demeretur octo solidorum et non plus pro causis singulis specialiter et quod concivis .	Actor etiam si reum pro iuramentis premissis causa dei vel petitionis hominum proborum mittere absolutum voluerit , extunc iudici eciam competit ad hoc dare suam voluntatem, et si suum consensum noluerit adhibere, tunc actorem iuramenta recipere oportebit vel iudici demeretur in pena octo solidorum et non plus pro causis singulis specialiter .

Cytowane fragmenty stanowią naddatki występujące w rękopisach II Q 4, Oss. 832 i w Statucie Łaskiego. Jest to więc niewątpliwy ślad wykorzystania przez kopistę tekstu zawierającego owe uzupełnienia. Najbardziej prawdopodobne wydawałoby się sięgnięcie przez komentatora do Statutu Łaskiego. Tak jednak nie jest. Porównanie przepisów wykazuje, że najbliższej tekstowi z BJ 4405 do rękopisu Oss. 832, z kolei brzmienie Statutu jest bliższe rękopisowi II Q 4¹⁵. Zagadką pozostaje jednak, dlaczego komentator zdecydował się wyłącznie na skopiowanie tylko dwóch przepisów, gdy naddatków było znacznie więcej. Miejsce wstawienia fragmentów, oznaczone znakami, pozwala sądzić, że komentator nie traktował ich jako samodzielnych artykułów, tylko łączył je z artykułami o przysiędze i o opiece, choć dotyczyły odpowiednio podatków (zakaz zajmowania przez rajców dóbr po zmarłym, które zataił i nie opodatkował, chyba że spadkobiega zrzekłby się ich – wówczas mają być przeznaczone na cele wspólne) i przysięgi. W Statucie Łaskiego pierwszy z nich, a w Oss. 832 drugi stanowiły odrębne jednostki redakcyjne.

¹⁵ Do stwierdzenia bliskości redakcji tekstów w pierwszej kolejności stosuję kryterium treści, w tym różnorodność użytych terminów. Przetawienie kolejności wyrazów ma tutaj najmniejsze znaczenie, ponieważ to jeden z najczęstszych zabiegów dokonywanych przez kopistów.

Glosa IX.

[100] — — < Quilibet iudex post resignationem sui officii debet pausare L diebus in eodem loco ubi — officium reposuit, offerens se responsurum omnibus de se querulantibus publiceque sua quevis negocia et non latenter disponere.>

Ostatnia obszerna nota została dołączona do artykułu o odpowiedzialności wójta za orzekanie niezgodne z prawem, stronnictwo i przekupne. Dopisek komentatora wprowadzał uzupełnienie, zgodnie z którym jakkolwiek sędzia po złożeniu urzędu z powodu nadużyć nie mógł opuścić przez 50 dni miejscowości, w której znajdowała się siedziba sądu. Uzasadnienie tego rozwiązania było jasne – chodziło o uniemożliwienie przestępcy ukrycia się i ucieczki przed sprawiedliwością.

3. XV-wieczny rękopis BJ 4405 zawiera *Weichbild* należący do tej samej grupy tekstów, co najstarszy zachowany rękopis Gn., datowany na 1359 r. Zgodnie z systematyką Z. Rymaszewskiego jest to grupa autorstwa Konrada z Sandomierza, oznaczona jako *versio Sandomiriensis I*. Różnice pomiędzy obu porównywanymi tekstami nie są głębokie. Modyfikacje tekstu dokonywane przez kopistę miały na celu wprowadzenie skrótów i to nie tylko w brzmieniu rubryk, ale także w obrębie przepisów, ponadto zostały uzupełnione fragmenty opuszczone w Gn. względem niemieckiego tzw. układu Konrada z Opola. Jednak najczęstsze modyfikacje, typowe dla kopistów średniowiecznych, polegały na niezmiennych sensu przemieszczeniach wyrazów i wprowadzeniu synonimów.

Rękopis był stosowany w praktyce prawnej w Krakowie w XV i XVI w. Potwierdza to nie tylko jego zawartość (również części XVI-wiecznej, zawierającej m.in. ekscerpty z prawodawstwa krakowskiego), ale także glosa komentatora (wzmianka o rajcach starych). Praktycznego charakteru rękopisu dowodzi analiza obszerniejszych dodatków komentatora. Noty te zawierały: objaśnienie nieklarownych partii artykułów (IV, V, VI), sformułowanie zasady ogólnej (II), uzupełnienie regulacji (III, IX), wskazanie krakowskiej praktyki prawnej (I), wprowadzanie dodatkowych regulacji (VII i VIII). Dwie ostatnie glosy wykluczają możliwość wykorzystania przez komentatora Statutu Łaskiego. Ich brzmienie jest bardziej podobne do rękopisu Oss. 832 niż do Statutu oraz rękopisu II Q 4. Zarówno te dwa przejęcia, jak i uzupełnienie art. 17 (glosa III) i art. 45 (glosa V) zaczerpnięte zostały z innej grupy tekstów niż ta, do której należy podstawowy tekst BJ 4405.

A zatem w Krakowie przełomu XV i XVI w. w użyciu było przynajmniej kilka rękopisów *Weichbildu* magdeburskiego, w tym: niemiecki rady miejskiej (BJ 169), niemiecki sądu wyższego (BJ 168), Żegoty Paulęgo (BJ 4405) oraz jeszcze jeden rękopis zawierający naddatki, z którego komentator niektóre z nich wprowadził do BJ 4405. Wkrótce liczba dostępnych tekstów miała zostać zmnożona dzięki drukowi Jana Łaskiego.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Kapituły Gnieźnieńskiej, rkps 104 [Gn.].
 Archiwum oo. Paulinów na Jasnej Górze, rkps II-3 [AJG II-3].
 Archiwum Państwowe w Przemyślu, rkps 428 [Przem.].
 Biblioteka Jagiellońska, rkps 168, 169, 4405 [BJ, nr 168, 169, 4405].
 Biblioteka klasztoru Augustianów w St. Florian k. Linzu (Austria), rkps IX/551 [Flor.].
 Biblioteka Kórnicka, rkps 800, 801 [Dział. IV, Dział. I].
 Biblioteka Narodowa, rkps 3068 III [BN 3068 III].
 Biblioteka Uniwersytetu w Lipsku „Albertina”, rkps 951b [951b].
 Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, rkps II Q 4 [II Q 4].
 Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps Oss. 832/II [Oss. 832].

Starodruki i źródła wydane

- Commune Incliti Poloniae regni privilegium constitutionum et indultuum publicitus decretorum approbatorumque*, ed. J. Łaski, Cracoviae MDVI [Statut Łaskiego].
 Laband P., *Magdeburger Rechtsquellen*, Königsberg 1869.
 Mikołaj Jaskier, *Iuris Municipalis Maideburgensis Liber vulgo Weichbild nuncupatur...*, Cracoviae MDXXXV.
 Najstarsze staropolskie tłumaczenie ortyli magdeburskich, cz. 1–3, wyd. J. Reczek, W. Twardzik, Warszawa 1970.
 Paweł Szczerbic, *Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. G. M. Kowalski, Kraków 2011 [Bibliotheca Iagiellonica. Fontes et Studia, 20].

Opracowania

- Bieniarzówna, *Walki o demokratyzację*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. II, Kraków w wiekach XVI–XVIII, red. J. Bieniarzówna, J. Małecki, Kraków 1979.
 Bischoff F., *Beiträge zur Geschichte des Magdeburgerrechts*, „Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe” 1865, Bd. 50, H. 4.
 Estreicher S., *Nieznane teksty ortyli magdeburskich*, [w:] *Studia staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera*, Kraków 1928.
 Kowalski G. M., *Zwyczaj i prawo zwyczajowe w doktrynie prawa i praktyce sądów miejskich karnych w Polsce XVI–XVIII w.*, Kraków 2013.
 Kutrzeba S., *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. II. Lwów–Warszawa–Kraków [1925], s. 208–211.
 Łosowska A., *Kolekcja liber legum i jej miejsce w kulturze umysłowej późnośrednio-wiecznego Przemyśla*, Warszawa–Przemyśl 2007.
 Mikołajczyk M., *Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI–XVIII wieku*, Katowice 2013 [Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2979].
 Mikuła M., *Modyfikacje łacińskich tekstów Weichbildu magdeburskiego a ewolucja prawa w średniowiecznych miastach polskich. Uwagi wstępne*, „Acta Iuridico-Historica Pilsnensia” 2012–2013 [druk: 2014; red. V. Knoll].

- Mikuła M., *Statuty prawa spadkowego w miastach polskich prawa magdeburskiego (do końca XVI wieku)*, „Z dziejów Prawa” 2014, nr 7 (15).
- Ogris W., Neschwara Ch., *Erbenlaub*, [w:] *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, 2. wydanie, t. I, Berlin 2008, szpalty 1360–1361.
- Rymaszewski Z., *Łacińskie teksty Landrechtu Zwierciadła Saskiego w Polsce. Versio Vratislaviensis, versio Sandomiriensis, Łaski*, Łódź 1985.
- Rymaszewski Z., *Prawo bliższości krewnych w polskim prawie ziemskim do końca XV wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Starzyński M., *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010.
- Uruszczak W., Mikuła M., *Referat Adama Vetulaniego na posiedzeniu Zespołu wyłonionego przez Komitet Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk dla opracowania planu wydawnictw historyczno-prawnych*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, t. VII, z. 3.